



Fond za humanitarno pravo

Pod lupom br.20

Kršenje prava izbeglica u Srbiji i Crnoj gori

Prema podacima Komesarijata za izbeglice Republike Srbije na teritoriji Srbije i Crne Gore nalazi se više od 600 000 izbeglica iz Hrvatske i BH. Najveći priliv izbeglica zabeležen je u avgustu 1995, kada je 170 000 Srba iz Krajine izbeglo u Srbiju. Podaci UNHCR pokazuju da među izbeglicama u SR Jugoslaviji ima 330 000 korisnika humanitarne pomoći.

SR Jugoslavija je strana ugovornica Konvencije o statusu izbeglica i Protokola o statusu izbeglica, i time se obavezala da poštuje i primenjuje norme za zaštitu prava izbeglica, sadržane u ovim dokumentima. Srbija i Crna Gora donele su sopstvene propise, koji su najvažnijim tačkama protivni ovim međunarodnim ugovorima. Obzirom da su sporne odredbe upravo one koje definišu pojam izbeglice, dobijanje i gubljenje izbegličkog statusa, kao i uslove za povratak u mesto ranijeg življenja, to ovakvo odstupanje od preuzetih međunarodnih obaveza ima za posledicu ozbiljno ugrožavanje osnovnih prava izbeglice.

Osim toga, registrovani slučajevi pokazuju da je vlada Srbije, nekoliko puta, u situacijama većih priliva, odbila da primi izbeglice i pruži im zaštitu, rukovodeći se političkim razlozima i interesima u vezi sa oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji. U januaru i februaru 1993. sa granice su vraćane muslimanske izbeglice iz Trebinja. U maju 1995. nisu primljene srpske izbeglice iz zapadne Slavonije. U pratnji pripadnika MUP Srbije primorani su da se smeste u istočnoj Slavoniji, na malom rastojanju od linije razdvajanja snaga krajiških Srba i hrvatske vojske. U avgustu 1995. hiljade i hiljade muškaraca iz Krajine sa granice su upućeni u jedinice vojske bosanskih Srba.

Proterivanje izbeglica na teritoriju gde su njihov život i sloboda bili u opasnosti dogodilo se već na samom početku oružanih sukoba u Bosni. U to vreme, najmanje 200 muslimanskih izbeglica iz Foče, koji su potražili zaštitu u Crnoj Gori, vraćene su na teritoriju pod kontrolom bosanskih Srba. U vremenu od decembra 1993. do kraja 1994. registrovana je praksa hapšenja i izručivanja muslimanskih izbeglica iz Bijeljine policiji bosanskih Srba, samo zato što je njihovo prisustvo u Srbiji smatrano nezakonitim.

Hronološki posmatrano, muslimanske izbeglice, u većem broju, primljene su u Srbiji i Crnoj Gori na početku oružanih sukoba u Bosni. Od januara 1993. Srbija odbija da prihvati muslimanske izbeglice koje beže s teritorije pod kontrolom bosanskih Srba. Sa promenom vojne situacije u Bosni, Srbija menja odnos prema srpskim izbeglicama. Najpre, ograničava prijem. Zatim, preko vojnih mobilizacija, prinudno vraća već primljene izbeglice. U jeku međunarodnih pregovora za uspostavljanje mira i prekida neprijateljstva Srbija zatvara granice za moguće izbeglice s teritorije BH, na kojoj je uspostavljena vlast Republike Srpske.

Ovaj izveštaj sačinjen je na osnovu podataka i slučajeva koje je Fond istražio u vreme oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji, poređenja preuzetih međunarodnih normi o izbegličkom statusu i rešenja u nacionalnom zakonodavstvu i propisima, kao i na osnovu analize instrukcija i uputstava Komesarijata za izbeglice Republike Srbije.



Fond za humanitarno pravo

SADRŽAJ

I NACIONALNO ZAKONODAVSTVO I MEĐUNARODNE OBAVEZE

II STICANJE IZBEGLIČKOG STATUSA

1. Uskraćivanje identifikacionih dokumenata
2. Odugovlačenje postupaka
 - 2.1. Izbeglice iz Brezovog Polja
 - 2.2. Izbeglice iz Sanskog Mosta
3. Pooštavanje uslova za srpske izbeglice

III REVIZIJA IZBEGLIČKOG STATUSA

IV POSTUPANJE VLASTI

1. Proterivanje izbeglica iz Crne Gore
2. Aleksinački rudnici
3. Nestanak izbeglice u Novom Sadu
4. Vraćanje izbeglica sa granice Srbije
5. Proterivanje iz Bijeljine preko Srbije
6. Suđenje izbeglici u Sremskoj Mitrovici
7. Neprihvatanje izbeglica iz zapadna Slavonije
8. Ograničenje kretanja izbeglicama iz Srebrenice i Žepe
9. Vraćanje muškaraca iz Krajine
10. Vojna mobilizacija
11. Sprečavanje izbeglica iz zapadne Bosne da se približe granici Srbije

V ODLAZAK IZBEGLICA IZ ZEMLJE

VI STALNO NASTANJENJE I STICANJE DRŽAVLJANSTVA

ZAKLJUČAK



Fond za humanitarno pravo

I NACIONALNO ZAKONODAVSTVO I MEĐUNARODNE OBAVEZE

Položaj i prava izbeglica regulisani su Konvencijom o statusu izbeglica iz 1951. (Konvencija) i Protokolom o statusu izbeglica iz 1967. (Protokol). Jugoslovenske republike su donele i sopstvene propise: Srbija je usvojila Zakon o izbeglicama (Zakon - april 1992), a Crna Gora Uredbu o zbrinjavanju raseljenih lica (Uredba - avgust 1992).

Poređenje srpskog Zakona i crnogorske Uredbe s jedne, i Konvencije i Protokola s druge strane, otkriva odstupanje nacionalnog zakonodavstva, pre svega, u odnosu na definiciju pojma izbeglice i pitanje vraćanja izbeglih lica.

Prema Konvenciji i Protokolu, izbeglica je svako lice koje zbog opravdanog straha da će biti progonjeno zbog svoje rase, vere, nacionalnosti, pripadnosti nekoj socijalnoj grupi, ili političkog mišljenja, napusti zemlju čiji je državljanin ili gde živi, i nađe se u drugoj zemlji.

Međutim, prema Zakonu o izbeglicama Republike Srbije izbeglice su Srbi i građani drugih nacionalnosti **"koji su usled pritiska hrvatske vlasti ili vlasti u drugim republikama, pretnje genocidom, kao i progona i diskriminacije zbog njihove verske i nacionalne pripadnosti ili političkog uverenja bili prinuđeni da napuste svoja prebivališta u tim republikama i izbegnu na teritoriju Republike Srbije..."** (čl.1). Slična definicija je data i u crnogorskoj Uredbi o zbrinjavanju raseljenih lica: **"Raseljenim licima... smatraju se državljani bivših jugoslovenskih republika i druga lica koja su zbog progona na rasnoj, vjerskoj ili političkoj osnovi morala da napuste svoje prebivalište i izbjegnu u Republiku Crnu Goru"** (čl. 2).

Ove odredbe značajno sužavaju pojam izbeglice u odnosu na Konvenciju i Protokol. Prvo, odnose se samo na progon od strane vlasti u bivšim jugoslovenskim republikama, i nije jasno kako bi se primenile na izbeglice iz drugih zemalja. Drugo, što je još važnije, dok Konvencija govori o opravdanom strahu od progona ("well-founded fear of being persecuted"), Zakon govori o pretnji genocidom i progону zbog kojih su izbeglice bile prinuđene da odu. Uredba takođe govori o progону zbog koga su izbeglice morale da izbegnu u Crnu Goru. Prema Konvenciji, u definiciji pojma izbeglice, primarni elemenat je subjektivno stanje - strah, dok objektivni elemenat postoji samo kao njegova kvalifikacija - strah mora biti opravdan. To, u svom tumačenju Konvencije i Protokola, potvrđuje i Visoki komesarijat za izbeglice Ujedinjenih nacija: **"Ustanovljavanje izbegličkog statusa ... pre svega podrazumeva procenu izjave lica koje se prijavljuju za izbeglički status, a ne donošenje suda o situaciji u zemlji njegovog porekla"**.¹ Nasuprot tome, Zakon i Uredba, određuju progon (zbog koga su izbeglice morale ili bile prinuđene da odu) kao presudan, ne uvažavajući strah koji izražava izbeglica.

Veoma ozbiljno odstupanje od međunarodnih normi pokazuje se i u odredbama nacionalnih propisa o uslovima za povratak izbeglica. Za razliku od Konvencije, koja propisuje obavezu države ugovornice da neće proterati ili vratiti silom izbeglice na granice teritorije gde bi njihov život ili sloboda bili ugroženi, nacionalnim propisima je utvrđeno da vlast ustanovljava činjenicu da su se stekli objektivni uslovi za povratak u zemlju porekla. Član 18 (4) Zakona i član 17 (4) Uredbe propisuju da izbeglica gubi svoj status ukoliko **"odbije povratak u mesto prebivališta kad se za to steknu objektivni uslovi"**.

¹Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status, Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, str. 11, para. 37 (Geneva, January 1992, U.N. Doc. HCR/1P/4/Eng/REV.2).



Fond za humanitarno pravo

Ove odredbe, kao i pomenute o pojmu izbeglice, nedvosmisleno pokazuju da država (Komesarijat za izbeglice Republike Srbije i Komesarijat za raseljena lica Crne Gore) ustanovljava objektivnu činjenicu progona, pritiska i pretnje genocidom, kao i objektivne uslove za povratak izbeglice u zemlju porekla prema svom sudu i političkoj proceni situacije, bez obzira na subjektivno osećanje straha koje izražava izbeglica.

Član 18 (4) Zakona operacionalizovan je obaveznim instrukcijama Komesarijata za izbeglice Republike Srbije. Njima je određeno da se licima koje imaju prebivalište u opštinama u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini pod kontrolom Srba, ne može priznati status izbeglice (nabrojane opštine se odnose na stanje na terenu do maja 1995). Treba napomenuti da je, ipak, ostavljena mogućnost da se izbeglički status, u izuzetnim slučajevima, prizna nekim licima iz ovih opština (majkama sa decom do 15 godina, trudnicama, starim i iznemoglim, ranjenicima, bivšim ratnim zarobljenicima, redovnim studentima i učenicima). Takođe, status izbeglice se može priznati i drugim licima za koja se utvrdi da ispunjavaju uslove iz člana 1. Zakona o izbeglicama. Očito da ova odredba omogućava Komesarijatu za izbeglice da diskreciono daje izbeglički status određenim licima.

II STICANJE IZBEGLIČKOG STATUSA

U Crnoj Gori, o priznavanju i oduzimanju statusa raseljenog lica odlučuje MUP. Raseljeno lice prijavljuje se opštinskom povereniku Komesarijata za raseljena lica ili organizaciji Crvenog krsta, i nakon toga podnesi zahtev MUP-u Crne Gore za izdavanje identifikacione karte raseljenog lica.

U Srbiji, prema Zakonu o izbeglicama, o priznavanju i gubljenju izbegličkog statusa odlučuje Komesarijat za izbeglice Republike Srbije. Procedura za sticanje izbegličkog statusa je više puta menjana. Do avgusta 1995.² izbegla lica su se prijavljivala prihvatnom centru. Takvih centara na teritoriji Srbije ima četiri: u Užicu ("Zabučje"), Loznici (Banja Koviljača), Sremskoj Mitrovici i Somboru. U njima se vrši glavna selekcija izbeglica i tu se faktički odlučuje da li će neko lice dobiti izbeglički status. Kada izbeglica dobije uput prihvatnog centra (potvrdu da se prijavila i da ispunjava uslove za sticanje statusa izbeglice), upućuje se povereništvu Komesarijata za izbeglice u mestu boravka, gde predaje molbu radi dobijanja saglasnosti za sticanje izbegličkog statusa, ili direktno u kolektivni centar za smeštaj izbeglica. Povereništvo pregleda dokumentaciju, i na osnovu toga piše rešenje o priznavanju izbegličkog statusa. Rešenje se potpisuje u Komesarijatu za izbeglice Republike Srbije, vraća se lokalnom povereništvu, ono ga predaje opštinskom SUP-u koji izdaje identifikacionu (izbegličku) kartu.

Kada prihvatni centar odbije da izbeglici izda uput, praktično donosi odluku o nepriznavanju izbegličkog statusa. U tom slučaju, Zakon o izbeglicama formalno propisuje da je za odlučivanje po žalbi na odluku Komesarijata nadležan ministar za veze sa Srbima van Srbije (čl. 13 (2)³. Međutim, uobičajeno je da se negativna odluka izbeglici saopštava usmeno, kao i da službenici komesarijata ne upućuju oštećenog na njegovo pravo da se žali. Lica koja ne dobiju potvrdu ostaju bez izbegličkog statusa, u smislu Zakona o izbeglicama Republike Srbije.

² U momentu pisanja ovog izveštaja (septembar - oktobar 1995), izbeglice iz Krajine bile su registrovane samo kao korisnici humanitarne pomoći.

³ Ova odredba ukazuje da je namera zakonodavca bila prevashodno da donese zakon o izbeglicama Srbima, a ne o izbeglicama. Da je zakon donet pre svega zbog srpskih izbeglica vidljivo je u čl. 1 koji govori o izbeglim licima "Srbima i građanima drugih nacionalnosti".



Fond za humanitarno pravo

1. Uskraćivanje identifikacionog dokumenta

Podaci Fonda pokazuju da su neki Muslimani, primljeni u Srbiji tokom jula i avgusta 1992, koji su boravili kod rođaka ili privatno, imali problema da dobiju izbegličku kartu. Iako su imalu potvrdu Komesarijata za izbeglice Republike Srbije, u opštinskom SUP-u odbijani su sa objašnjenjem da vojnim obveznicima iz Bosne ne izdaju identifikacione dokumente. Nema podataka da su takve probleme imali Muslimani u kolektivnim centrima, kao ni Srbi koji su izbegli s teritorije pod kontrolom bosanskih Muslimana ili Hrvata.

2. Odugovlačenje postupka

Tokom 1993, većina muslimanskih izbeglica napušta Srbiju i Crnu Goru. Obzirom da je postupak za odlazak u treću zemlju trajao mesecima, izbeglice su se obraćale Komesarijatu za izbeglice Republike Srbije radi dobijanja izbegličkog statusa, koji bi im omogućio slobodno kretanje, kao i pravo na pomoć u hrani i odeći. Zbog odugovlačenja postupka u Komesarijatu za izbeglice, kao i straha da bez identifikacionih dokumenta putuju iz Beograda u prihvatne centre u unutrašnjosti Srbije, na koje ih je upućivao Komesarijat, izbeglice su se obraćale Fondu.

2.1. Izbeglice iz Brezovog Polja

Od novembra 1992, na šlepovima firme Jugoslovenskog rečnog brodarstva, ukotvljenih u luci na reci Savi kod Beograda, boravilo je trideset troje Muslimana (dvanaest bivših zatvorenika i članovi njihovih porodica) iz Brezovog polja, opština Brčko. Svi bivši zatvorenici su radnici JRB. Iako su na šlepovima boravili na osnovu saglasnosti firme, Komesarijat za izbeglice Republike Srbije je odbio da im da saglasnost za sticanje izbegličkog statusa, s obrazloženjem da na području Beograda nema mesta za nove izbeglice. Naime, u to vreme, zbog preopterećenosti grada izbeglicama, Komesarijat je dozvoljavao sticanje izbegličkog statusa na području Beograda isključivo izbeglicama koje pruže dokaz o obezbeđenom smeštaju. U slučaju ovih izbeglica, Komesarijat je odbio da prihvati odluku firme kao dokaz o obezbeđenom smeštaju. Izbeglicama je preporučivano da se presele u neki od kolektivnih centara u unutrašnjosti Srbije. Nekoliko ovih izbeglica je, prilikom policijske kontrole na ulici, zbog neposjedovanja identifikacionih dokumenta, privedeno u SUP radi utvrđivanja identiteta. Pušteni su nakon provere podataka o njihovom zaposlenju u JRB.

Inače, reč je o splavarima JRB koji su se u maju mesecu 1992. zatekli u Bosni, u poseti svojim porodicama. Kada su snage bosanskih Srba upale u selo, pohapsili su sve muškarce Muslimane, odveli ih najpre u logor "Luka" u Brčkom, a zatim prebacili u vojni logor "Batković" kod Bijeljine. Prema svedočenju bivših zatvorenika, direktor Jugoslovenskog rečnog brodarstva je nekoliko puta slao delegaciju firme da pregovara sa upravom logora o oslobađanju njegovih radnika. Oslobođeni su u novembru 1992, kada je delegacija, tog puta, stigla sa zahtevom direktora da uprava logora oslobodi 33 radnika JRB, jer je u firmi uvedena radna obaveza zbog neposredne ratne opasnosti.

Izbeglički status im je priznat u septembru 1993, tek nakon ponovljenog protesta Fonda Komesarijatu za izbeglice Republike Srbije zbog odugovlačenja postupka i odbijanja da pravilno primene kriterijum za dobijanje izbegličkog statusa na području Beograda. Potvrdu o ispunjavanju uslova za sticanje izbegličkog statusa primili su u prihvatnom centru u Sremskoj Mitrovici, u prisustvu direktorke Fonda.



Fond za humanitarno pravo

2.2 Izbeglice iz Sanskog Mosta

Brat i sestra, Muslimani iz Sanskog Mosta (pod kontrolom bosanskih Srba do oktobra 1995), prešli su u januaru 1994. u Srbiju, uz pomoć prijatelja Srbina, koji ih je sakrio u kamionu natovarenom drvima za ogrev. Izbeglička karta im je bila potrebna radi iseljavanja u Australiju. Bojali su se da se obrate Komesarijatu za izbeglice jer su čuli da su neke izbeglice uhapšene zbog nelegalnog prelaska državne granice Srbije. Dva meseca su proveli u hotelu "Srbija" ne izlazeći napolje, u očekivanju da im neki njihov poznanik javi kome da se obrate za pomoć. U ovom slučaju, potvrda o priznavanju izbegličkog statusa izdata je u Beogradu, nakon molbe Fonda zameniku Komesara za izbeglice Republike Srbije da razume veliki strah koje su ove izbeglice izražavale, obzirom da je u pitanju šesnaestogodišnji dečak, koji je do bekstva iz Sanskog Mosta bio primoran, u okviru radne obaveze, da kopa grobnice i sahranjuje pobijene Muslimane.

Tragom informacije o navodnom hapšenju muslimanskih izbeglica nakon njihovog prijavljivanja u prihvatnom centru, Fond je, o tome, primio potvrde iz nekoliko izvora. Najpre od izbeglice, koji je za vreme izdržavanja tromesečne kazne zatvora zbog ilegalnog prelaska državne granice Srbije, upoznao nekoliko Muslimana, među njima i jednu ženu, koji su navodno uhapšeni nakon prijavljivanja u prihvatnom centru (gde im je usmeno saopšteno da ne mogu dobiti uput). Upravnik prihvatnog centra koji su izbeglice označile kao rizično mesto, nije sporio podatak da je osamnaestogodišnji Musliman, privremeno smešten u tom prihvatnom centru, jedno kraće vreme bio pritvoren i da je u SUP saslušan u vezi sa prelaskom državne granice.

3. Pooštavanje uslova za srpske izbeglice

Nakon instrukcija, koje generalno propisuju da se izbeglicama iz Republike Srpske i Krajine neće priznavati izbeglički status, Komesarijat za izbeglice Republike Srbije nastavlja da pooštava uslove pod kojim srpska izbeglica može da stekne svojstvo izbeglice.

Od decembra 1994, Srbin iz BH može da preda molbu za priznavanje izbegličkog statusa ako priloži potvrdu Komesarijata Republike Srpske o prelasku državne granice. Srbin iz Hrvatske mora da priloži potvrdu o zadržanoj putnoj ispravi na državnoj granici Srbije.

Od maja 1995, izbeglica iz zapadne Slavonije može da dobije uput prihvatnog centra u Srbiji za priznavanje izbegličkog statusa ukoliko priloži potvrdu krajiških vlasti u Vukovaru da tamo nema mesta za njegov smeštaj, kao i garancije da će rođaci u Srbiji brinuti o njegovom smeštaju i drugim potrebama.

III REVIZIJA IZBEGLIČKOG STATUSA

Revizija izbegličkog statusa, kojom je rukovodio Komesarijat za izbeglice Republike Srbije započeta je u februaru 1994. godine i trajala je sve do proleća 1995. Oko 90 000 izbeglica je izgubilo status. Prema izjavi Vladimira Čurguza, pomoćnika za pravne poslove Komesara za izbeglice Republike Srbije 2956 lica se žalilo.⁴ Nema podataka o tome koliko je žalbi uvaženo.

Tokom revizije izbeglice su morale da se prijave nadležnim organima u određenom roku (koji je više puta produžavan), u suprotnom, automatski su gubili izbeglički status.

⁴ Naša Borba, petak 12. maj 1995, str. 8, "Slavonci mogu u SRJ..."



Fond za humanitarno pravo

Kriterijumi za reviziju su bili određeni od strane Komesarijata za izbeglice Srbije, ali je odlučivanje u pojedinačnim slučajevima bilo prepušteno lokalnom povereništvu. Po svemu sudeći, glavni kriterijum je bio da izbeglice s teritorije BH, pod efektivnom kontrolom Republike Srpske i Krajine, treba da izgube izbeglički status. U pojedinačnim rešenjima, odluka o prestanku izbegličkog statusa je pravdana nalazom Komesarijata da je **"ranije mesto prebivališta slobodno i da su se stekli bezbednosni uslovi i materijalni uslovi za povratak."**

Retko, ali se događalo da i muslimanske izbeglice, proterane iz mesta ranijeg prebivališta od strane bosanskih Srba, dobiju rešenje o prestanku izbegličkog statusa, jer je Komesarijat za izbeglice Republike Srbije utvrdio da je to njihovo mesto slobodno.

IV POSTUPANJE VLASTI

Od početka oružanih sukoba do marta 1992. u Srbiju i Crnu Goru stiglo je oko 100 000 srpskih izbeglica iz Hrvatske i pet - šest hiljada oficira JNA, Slovenaca, Hrvata i Muslimana, građana Slovenije ili Hrvatske, koji su na taj način manifestovali svoju profesionalnu odanost vojsci čiji su bili oficiri. Izbeglice (civili) primljene su s izuzetnom medijskom pažnjom i brigom države Srbije.

U prvoj polovini aprila 1992, pred nasiljem snaga bosanskih Srba (naoružani članovi Srpske demokratske stranke, Teritorijalna odbrana, lokalne četničke grupe) i pravojnih formacija iz Srbije, u pravcu Goražda, na još uvek slobodnu teritoriju BH, uspeva da izbegne oko 25 000 Muslimana iz istočne Bosne. Do maja, raznim kanalima, uz pomoć prijatelja Srba ili plaćanjem usluge, desetak hiljada Muslimana beži u Srbiju i Crnu Goru, a odatle prema Makedoniji, Turskoj ili drugim zemljama u Evropi. Tokom jula i avgusta 1992. novouspostavljene lokalne vlasti bosanskih Srba organizuju iseljavanje preostalog muslimanskog stanovništva. U konvojima, kao u slučaju Foče, upućuju prema Sandžaku, najmanje 15 000 staraca, žena i dece, računajući da će većina produžiti prema izbegličkim centrima u Evropi. Nekoliko hiljada njih, odmah po dolasku u Sandžak, upućeno je u Makedoniju. U septembru i oktobru 1992, u manjim grupama, u Sandžak su deportovani i oslobođeni zatvorenici iz KP Doma Foča. Prema njihovoj evidenciji, 38 zatvorenika, koji su 28. avgusta autobusom upućeni prema Crnoj Gori, nikada nije stigla tamo.

1. Proterivanje izbeglica iz Crne Gore

U maju 1992. crnogorska policija je uhapsila i predala policijskim i vojnim snagama bosanskih Srba 83 izbeglice iz Foče, većinom Muslimana. O njihovoj sudbini nema podataka. Ministar policije Crne Gore, Nikola Pejaković, u odgovoru na poslaničko pitanje o ovom događaju (8. april 1994) potvrdio je hapšenje i vraćanje 83 izbeglice, s obrazloženjem da je to učinjeno na osnovu indicija da su ta lica učinila krivično delo na teritoriji BH.

Podaci Fonda za humanitarno pravo (izjava svedoka koji je intervjuisan u Makedoniji) pokazuju da je crnogorska policija u istom mesecu, u selu Kovačevići, u opštini Pljevlja, uhapsila 28 muslimanske izbeglice iz Foče. Četvoricu je predala vojnim snagama bosanskih Srba, a ostali su nakon ispitivanja pušteni na slobodu.

Podaci nevladinih humanitarnih organizacija iz Crne Gore otkrivaju da su muslimanske izbeglice, u više odvojenih prilika, hapšene i proterivane tokom maja i juna 1992. Prema njihovim navodima



Fond za humanitarno pravo

crnogorska policija je uhapsila i predala policijskim i vojnim organima bosanskih Srba najmanje 200 muslimanskih izbeglica. Ovi izvori navode slučaj vojnika u garnizonu tadašnje JNA u Plavu i Andrijevici, u kojem je komandant bio major Radoman Ilić. Navodno u kasarnu je stiglo naređenje da se dvadeset petorici vojnika koji su odslužili vojni rok (24 Muslimana i 1 Hrvat) ne dozvoli izlazak iz kasarne. Šestorica vojnika je, neposredno pre izdate naredbe, napustila kasarnu, tako da uprkos organizovanoj poteri nisu nađeni. Preostali, njih devetnaest, otpremljeni su vojnim vozilom u Podgoricu, i tu im se gubi trag. Izvor informacije smatra da su predati vojnim organima bosanskih Srba. U isto vreme, registrovan je slučaj hapšenja inženjera Hanjalić Rasima, izbeglice iz Foče koji je iz kuće prijatelja u selu Tuzi odveden u KP Dom Foča.

2. Aleksinački rudnici

Fondu su često stizale informacije, od muslimanskih izbeglica koji borave u Evropi i od nekih nevladinih međunarodnih organizacija, o zatvoru u Aleksinačkim rudnicima u kojem policija Republike Srbije drži muslimanske izbeglice na prisilnom radu. Rudnike pominje i Manfred Nowak, član Radne grupe UN za nestale osobe, u izveštaju koji je podneo Komisiji UN za ljudska prava, na 51.oj sesiji (12. januar 1995). U decembru 1992. i januaru 1993. Fond je proveravao primljene informacije. U Aleksincu je razgovarano sa zaposlenim u rudniku. Bili su sigurni da se u rudniku ne drže zatvorenici. Muslimanska humanitarna organizacija "Merhamet" u Novom Pazaru raspolagala je informacijom o logoru na osnovu kazivanja jednog izbeglice, koji se krajem oktobra 1992. prijavio ovoj organizaciji radi odlaska u neku treću zemlju, da je bio zatvoren u Aleksinačkim rudnicima i da je odatle uspeo da pobegne. Prema navodima aktivista u "Merhamet"-u izbeglica je, neposredno pre odlaska iz Sandžaka za Tursku, porekao priču. Navodno celu stvar je izmislio da bi se što pre našao na listi izbeglica za odlazak u treću zemlju. Sredinom februara 1993. delegacija KEBS-a je boravila u Beogradu, sa zadatkom da proveri navode o postojanju logora. Sudeći prema informaciji u beogradskim medijima, delegacija je, nakon obilaska Aleksinačkih rudnika, opovrgla navode o postojanju logora unutar rudnika.

3. Nestanak izbeglice u Novom Sadu

Musliman N.N. i devetnaest članova njegove šire porodice izbegli su iz Foče u martu 1992. Svi dolaze u Novi Sad kod njegovog brata, oficira JNA. U junu se prijavljuje Komesarijatu za izbeglice radi sticanja statusa izbeglice, a SUP-u Novi Sad podnosi zahtev za izdavanje putne isprave. 29. juna, u zakazano vreme, dolazi da podigne dokument, dežurni inspektor ga zadržava u policijskoj stanici, navodno samo da bi napisao izjavu o tome šta je radio u Foči pre dolaska u Novi Sad. Kako se N.N. nije vratio kući ni nakon nekoliko sati, njegov brat, oficir JNA, dolazi u policijsku stanicu i raspituje sa za brata. Dobija obaveštenje da ide kući, brat će navodno biti pušten za dva sata. Kroz odškrinuta vrata na sobi br. 9 video je svog brata kako sedi za stolom i piše. Od tada ga više nije video. Nezvanično je saznao da je njegov brat predat fočanskoj policiji, da se do avgusta 1992. nalazio u KP Domu Foča, i da mu se od tada gubi svaki trag.

4. Vraćanje izbeglica sa granice Srbije

Počevši od decembra 1992. Muslimani masovno napuštaju Trebinje, grad u istočnoj Hercegovini pod kontrolom Srba. Paravojne grupe upadaju u muslimanske kuće, a ratna vlast javno obznanjuje da ne može garantovati sigurnost nijednom Muslimanu. 21. januara 1993, grupa od 19 Muslimana, preko Crne Gore, stiže do mesta Ribarići, na granici prema Srbiji. Policija Republike Srbije im zabranjuje



Fond za humanitarno pravo

ulazak u Srbiju. Vraća ih prema Crnoj Gori. Do marta 1993. iz Trebinja izlazi ukupno 4000 Muslimana. Svi su primljeni u Crnoj Gori. Većina njih, do juna 1993, odlazi za Dansku.

5. Proterivanje iz Bijeljine preko Srbije

Nekoliko hiljada Muslimana beži iz Bijeljine⁵ u aprilu 1992, nakon uspostavljanja kontrole nad gradom od strane Srpske dobrovoljačke garde, paravojne formacije iz Srbije, pod komandom Željka Ražnatovića - Arkana. Na ubrzo organizovanom referendumu, muslimansko stanovništvo izražava svoju lojalnost vlasti proklamovane Republike Srpske i želju da ostane u ovoj regiji. Do kraja 1992, Muslimani, s potvrdom vojnih organa da su se odazvali na poziv za vojnu mobilizaciju, neometano putuju u Srbiju i vraćaju se nazad. Režim prelaska državne granice Srbije drastično se menja početkom 1993. Od tada, u Srbiju mogu da uđu retki Muslimani: građevinski radnici u pratnji vođe, koji na granici Srbije predaje listu s imenima radnika i navedenim datumom početka i završetka terenskog rada, kao i vlasnici butika, radi nabavke robe, pod uslovom da su donatori vojske bosanskih Srba. Iz pravca Beograda u Bosnu mogu da pređu isključivo Muslimani iz Bijeljine i Janje, zaposleni u građevinskim firmama u Beogradu, na osnovu dozvole MUP Srbije. Do juna 1993. MUP Srbije je takve dozvole izdavao pojedincima na osnovu zahteva firmi u kojima su bili zaposleni.

Od avgusta 1993, kada vlast sa Pala donosi odluku o smanjenju broja Muslimana na 5% u ukupnom broju stanovnika u opštini Bijeljina (tekst odluke nedostupan, postojanje odluke potvrdili su direktorki Fonda predsednik SDS Bijeljina Moca Stanković i načelnik Nacionalne bezbednosti Drago Vuković, 15. septembra 1993), svaki pokušaj Muslimana da na dotadašnji način pređu granicu biva sprečen. U praksi se to odvija tako što policija Republike Srbije ne zaustavlja Muslimane iz pravca Srbije (zaposlene u Srbiji, s mestom prebivališta u Bijeljini), ali ih sa graničnog prelaza prema Bosni vraća policija bosanskih Srba (Republike Srpske). S druge strane, Muslimani zaposleni u Srbiji, koji su se u to vreme zatekli u poseti porodici u Bijeljini, prilikom pokušaja da se vrate na posao, prelaze neometano preko graničnog prelaza Bosanske Rače, ali bivaju vraćani sa državne granice Srbije. Prema navodima ljudi koji su, u nekoliko odvojenih prilika, pokušali da se vrate na posao, pokazujući poziv firme iz Srbije, maltretirani su, a nekima je oduzet i novac. Poslednji prelazak bosanske granice (ulazak u Republiku Srpsku) registrovan je 21. novembra 1993. Tog dana direktorka Fonda je prešla granicu s dvojicom Muslimana iz Janje (jedan zaposlen u beogradskoj firmi "Komgrap", a drugi u "Rad"-u) na osnovu dozvole koju je usmeno izdao policiji na graničnom prelazu Bosanska Rača načelnik Nacionalne bezbednosti u Bijeljini, Drago Vuković).

Dok se na granici zaustavlja svaki Musliman koji pokuša da uđe ili izađe iz dela Bosne pod kontrolom Republike Srpske, u opštini Bijeljina oraganizuje se prisilno iseljavanje velikih grupa njenih stanovnika. Najpre, pomoću lista za iseljavanje. Prema navodima ljudi koji su se našli na toj listi, akcijom iseljavanja, odnosno aktivnostima za sprovođenje odluke o smanjenju broja stanovnika muslimanske nacionalnosti, rukovodi major Srpske dobrovoljačke garde, Vojkan Đurković. Prva grupa je iseljena 28. avgusta 1993. Ljudi su pokupljeni iz svojih kuća, a neki i sa radnih mesta. Predočavana im je lista za iseljavanje, i svakom pojedinačno i njegovo ime na listi. Autobusom, preko teritorije Republike Srbije, izručeni su ispred mađarske granice. Nekoliko njih uspelo je da pobegne i stigne do Beograda. Kada je Fond uputio zahtev civilnoj vlasti u Bijeljini da omogući povratak prisilno iseljenih

⁵Prema popisu stanovništva 1991, u Bijeljini je `ivelo 96796 stanovnika: 517 Hrvata, 30314 Muslimana, 57541 Srba, 4256 Jugoslovena i 4168 osalih. Prema procenama iz nekoliko izvora, danas, u Bijeljini nema više od dve hiljade Muslimana.



Fond za humanitarno pravo

građana, dobijen je odgovor da ta vlast ne organizuje iseljavanje, ne može da obezbedi uslove za povratak, kao ni garancije za ličnu sigurnost onih koji nađu način da se vrate. Prilikom protesta direktorke Fonda načelniku pogranične policije Republike Srbije, zbog dozvole da se proterivanje Muslimana sprovede preko teritorije Srbije, ovaj nije osporio tačnost navoda, s tim što je rekao da se to više neće dozvoliti.

Oni, koji su sa mađarske granice stigli u Beograd, ostvarili su izbeglički status zahvaljujući, pre svega, činjenici da je stvar u beogradskoj javnosti postala opšte poznata. U prihvatnom centru u Sremskoj Mitrovici, u prisustvu direktorke Fonda, izdate su im potvrde o ispunjavanju uslova za priznavanje statusa izbeglice na području Beograda.

Prema podacima Fonda, kampanja u Beogradu, kao i jak pritisak međunarodne zajednice na administraciju sa Pala utiču da se u Bijeljini, za neko vreme, odustaje od prisilnog iseljavanja Muslimana. Međutim, već u oktobru međunarodni posmatrači objavljuju podatke o masovnom proterivanju bijeljinskih Muslimana prema Tuzli, preko linije fronta.

Prema proceni Fonda, u vremenu od avgusta 1993. do kraja 1994, najmanje 10 000 Muslimana iz Bijeljine i Janje je prešlo u Republiku Srbiju. Po pravilu, tu su nalazili način da bez putne isprave pređu u Mađarsku, a odatle u neku od evropskih zemalja. Oni koji su imali para da kupe ličnu kartu na ime lica srpske nacionalnosti, državljana Srbije ili Makedonije, u velikom broju slučajeva uspevali su da pređu granica bez problema. Međutim, većina je stizala u Srbiju preko reke Save ili šumskim stazama.

6. Suđenje izbeglici u Sremskoj Mitrovici

Prema procenama Fonda, policija Republike Srbije je uhapsila najmanje 200 Muslimana iz Bijeljine, prilikom njihovog pokušaja da preko šume ili reke pređu u Srbiju. Neki su odmah predavani policiji bosanskih Srba, a neki su zatvarani i osuđeni za izvršenje krivičnog dela nedozvoljenog prelaska državne granice.

Na kaznu zatvora osuđen je bračni par iz Bijeljine koji je 19. avgusta 1994. s dvoje dece prešao u Srbiju, čamcem preko Save. U tome su im pomogla dvojica državljana Srbije. Za nabavku lažnih dokumenta primili su 4000 DEM. Otac, majka i dvoje dece, kao i pomagači, uhapšeni su istog dana, u šumi pored Sremske Rače (Srbija). Prema rečima oca, s kojim je razgovarao istraživač Fonda, policija se ponela brutalno:

"Kada smo se popeli na nasip bljesnuli su reflektori. Ispred nas je bila policija sa automatima. Neko je viknuo 'ruke u vis'. Vođa patrole je prišao, pretresao nas i pitao kuda smo pošli. Psovao je kad smo rekli 'kod rođaka u Suboticu'. Ženu i ćerku su stavili u jedan auto, sina i dvojicu Srba na zadnje sedišta u drugom automobilu, a mene u gepek. Dovedli su nas do graničnog punkta u Sremskoj Rači. Izbacili su nas iz automobila i počeli da tuku. Bilo je 10 do 15 policajaca. Tukli su mi sina (15) i nerviralo ih je što ne plače. Dvojica su ga oborili na zemlju i gazili, šutirali nogama. Vođa patrole je ošamario moju ćerku, ona se zateturala i pala u neku baru. Ženi su udarili dva šamara. Pretili su da će nas pobiti i da ćemo plivati niz Savu. Tresao sam se od straha, a oni su smejali. Terali su nas da pevamo 'Ko to kaže, ko to laže Srbija je mala'. Odvezli su nas u SUP u Sremskoj Mitrovici. Tu me je vođa patrole tukao u prisustvu inspektora



Fond za humanitarno pravo

koje me je ispitivao. I ovaj me na kraju udarao. Bunio se samo dežurni policajac. Morali smo da idemo u pritvor. Decu su odveli u prihvatni centar".

Bračni par iz Bijeljine je izdržao zatvorsku kaznu, u trajanju od tri meseca, u postojećem zatvoru u Sremskoj Mitrovici. Tu su videli nekoliko ljudi iz Bijeljine. Neki su čekali suđenje, a neki su bili obavješteni da će biti vraćeni u Bijeljinu.

7. Neprihvatanje izbeglica iz zapadne Slavonije

Nekoliko hiljada srpskih izbeglica iz zapadne Slavonije čekalo je 36 sati (15. - 17. maj 1995) na graničnom prelazu Sremska Rača na dozvolu za ulazak u Srbiju. Kada je prelaz otvoren, kolona izbeglica je u pratnji pripadnika MUP Srbije primorana da krene putem prema sektoru Istok (istočna Slavonija), bez zaustavljanja u Srbiji. Dovedeni su u krajnje nebezbedno područje, u opustošena hrvatska sela (pod kontrolom krajiških Srba) na liniji razdvajanja sa hrvatskom vojskom.

Jedna manja grupa, njih oko 500, izdvojila se iz kolone kod sela Bosut (Srbija), odbijajući da produži u istočnu Slavoniju. Na otvorenom polju proveli su šest dana, okruženi policijom. Pušteni su 22. maja, navodno **"da idu kuda hoće"**. U to vreme prihvatni centri odlučivali su na osnovu novog uputstva Komesarijata za izbeglice Republike Srbije, prema kome izbeglica iz zapadne Slavonije može dobiti uput za sticanje izbegličkog statusa ako priloži potvrdu Komesarijata za izbeglice u Vukovaru (istočna Slavonija - sektor Istok) da tamo nema mesta za njegov smeštaj, kao i garancije da u Srbiji neće tražiti pomoć od države.

8. Ograničenje kretanja izbeglicama iz Srebrenice i Žepe

Nakon ulaska snaga bosanskih Srba, pod komandom generala Ratka Mladića, u Srebrenicu i Žepu (juli 1995), oko 15 000 muškaraca skriva se u šumama, tražeći način da izbegnu predaju. Prema podacima iz nekoliko izvora, koji su registrovali prelazak Muslimana iz Žepe i Srebrenice na teritoriju Republike Srbije, počevši od poslednje nedelje jula do početka avgusta 1995, najmanje 1500 muškaraca je prešlo reku Drinu. Novinar radija Bajina Bašta, Boban Tomić, navodi da je poslednji veliki talas izbeglica zabeležen u noći između 31. jula i 1. avgusta, na delu između Žepe i sela Jagoštica na srbijanskoj strani. Po njemu, te noći, preko Drine je prešla 501 izbeglica. Svi su se predali graničnim jedinicama Vojske Jugoslavije i MUP-a Srbije. Izbeglice su nakon policijskog ispitivanja otpremljene u prihvatni centar kod Užica.

Međunarodni crveni krst je registrovao 792 izbegla muškarca iz Žepe i Srebrenice, koji su smešteni u dva prihvatna centra u Srbiji. Do danas (20. oktobar 1995), ovim izbeglicama nije priznat izbeglički status prema odredbama Zakona o izbeglicama Republike Srbije. Njihov boravak je pod nadzorom MUP Srbije. Informaciju o prijemu muslimanskih izbeglica potvrdio je i predsednik Slobodan Milošević u pismu Aliji Izetbegoviću, obavještavajući ga da su 700 Muslimana prihvaćeni u Srbiji kao komšije, a ne kao neprijatelji.

Pozivajući se na informacije dobijene od izbeglica iz Žepe koje su, preko planina Tare i Zlatibora, stigle u Novi Pazar, Helsinški odbor za ljudska prava u Sandžaku iznosi podatak da je u noći između 31. jula i 1. avgusta 1995. reku Drinu prešlo 1000 izbeglica, a da je narednih dana, na drugim mestima, u Srbiju prešlo još najmanje toliko. Ovaj odbor sačinio je, na osnovu kazivanja izbeglica, listu sa imenima 180 muškaraca iz Žepe kojima se, nakon prelaska u Republiku Srbiju, gubi svaki trag. Fond raspolaže informacijom iz istih izvora da je više od 50 izbeglica, uhapsila Vojska Jugoslavije u



Fond za humanitarno pravo

graničnom pojasu prema Bosni, u blizini grada Priboja, i predala vojnim organima u Višegradu (Republika Srpska). Slučaj predavanja ranjenika Rašida Halilovića, lečenog u medicinskom centru u Loznici, u ruke policiji Republike Srpske, koji su istražili novinari Robert Block (Independent) i Dragan Čičić (NIN), potvrđen je nezavisnim istraživanjem Fonda.

9. Vraćanje muškaraca iz Krajine

U vremenu od 6. do 15. avgusta 1995. najmanje 150 000 Srba iz Krajine izbeglo je na teritoriju Republike Srbije. Dvanaestog avgusta, na graničnom prelazu Sremska Rača, srbijanska policija zaustavlja i vraća muškarce, starosne dobi od 18 do 60 godina. Žene odbijaju da pređu granicu bez muževa i očeva. Kolona izbeglica stoji više od 10 sati. Velika napetost iznudila je odluku policije da obustavi selektivni prijem izbeglica.

10. Vojna mobilizacija

Prva vojna mobilizacija izbeglica obavljena je u januaru 1994. Dve - tri hiljade srpskih izbeglica iz Hrvatske, smeštenih u Vojvodini, upućeno je, u pratnji oficira Vojske Jugoslavije, na vojne položaje bosanskih Srba. Vraćeni su nakon četiri nedelje služenja u vojsci Republike Srpske, u svojstvu dobrovoljaca.

U junu 1995, na osnovu zahteva vlasti sa Pala i iz Krajine, koje prenose mediji u Beogradu, policija Republike Srbije je uhapsila i vratila u Bosnu i Krajinu nekoliko hiljada srpskih izbeglica. Fond i druge nevladine organizacije u Beogradu registrovale su 4000 slučajeva prisilne vojne mobilizacije izbeglica (publikacija Fonda Pod lupom br. 18 - Mobilizacija izbeglica u Srbiji). U Crnoj Gori zabeležen je samo jedan pokušaj prisilne mobilizacije.

Najmasovnija vojna mobilizacija izbeglica u Srbiji usledila je nakon hrvatske ofanzive "Oluja" i prijema izbeglica iz Krajine u Srbiju. Policija je upadala u prihvatne centre i odvodila muškarce u velikim grupama. Prema informacijama Fonda prisilno mobilisani odvođeni su u vojni centar u Erdutu (centar za obuku u istočnoj Slavoniji, pod komandom Željka Ražnatovića - Arkana) ili u Bijeljini, a odatle upućuju u Bosnu. Prema kazivanju nekih muškaraca koji su vraćeni zbog nesposobnosti da obavljaju vojne zadatke, izbeglice u Erdutu su izložene maltretiranju i poniženju zbog **"predaje Krajine"**. Među prisilno vraćenim u Bosnu je i grupa od 1200 muškaraca, koji su odvedeni u Banja Luku. Tu su im neki vojni komandanti predlagali da formiraju gerilski korpus. Bivši vojnici vojske krajiških Srba najpre su odbili da postanu gerilci, a nakon dužeg ubeđivanja, pristali, pod uslovom da im se dozvoli da odu u Srbiju i posete porodice. Autobusom su stigli do Bijeljine. Novinar nedeljnika "Vreme" izveštava da je ova grupa mesec i po dana boravila na železničkoj stanici u Bijeljini, u šatorima koje je obezbedio lokalni komesarijat za izbeglice i UNHCR. U vreme njegovog boravka u Bijeljini (23. septembra 1995) grupa je brojala jedva stotinak. Na pitanje novinara šta se dogodilo s ostalima, rekli su mu da su **"dolazili Arkanovi ljudi - neki njegov oficir Božović, u crnoj uniformi i naoružan - pretili, provocirali, odveli oko 120 ljudi, ostali su se nekako snašli, novcem i vezama"**.⁶

11. Sprečavanje izbeglica iz zapadne Bosne da se približe granici Srbije

Za vreme ofanzive hrvatske vojske i snaga vlade BH u centralnoj i zapadnoj Bosni više od 100 000 srpskih civila izbeglo je iz Šipova, Jajca, Drvara, Donjeg Vakufa, Ključa i Bosanskog Novog. Osim

⁶"Vreme", 25. septembar 1995, str. 18, "Pozadinski rat" - Dragan Todorović



Fond za humanitarno pravo

dvadesetak žena i dece koje su 18. septembra prešle u Srbiju, izbeglicama s ovog područja nije dozvoljeno da se približe granici Srbije. Predstavnici Komesarijata za izbeglice Republike Srbije javno su poručili ovim izbeglicama da ne kreću prema Srbiji, nego **"da ostanu tamo gde im je bolje"**.

V ODLAZAK IZBEGLICA IZ ZEMLJE

Što se tiče odlaska izbeglica u treću zemlju, one SR Jugoslaviju legalno napuštaju na dva načina: pomoću pasoša ili putnog lista za strance. Pasoši se uglavnom izdaju izbeglicama srpske nacionalnosti, a putni listovi za strance izbeglicama hrvatske i muslimanske nacionalnosti.

Vojni obveznici su daleko teže dobijali pasoš od svih ostalih. Tokom prošle godine, njima je tražena potvrda od vojnih vlasti Republike Srpske ili Krajine da nisu vojni obveznici i da im ove vlasti dozvoljavaju produženje odnosno izdavanje pasoša u Srbiji. Trenutno, prema informacijama Fonda, vojno sposobni muškarci Srbi sa teritorije Republike Srpske ili izbeglice iz Krajine ne mogu uopšte da dobiju pasoš u Srbiji.

Izbeglice Muslimani i Hrvati teško mogu da dobiju pasoš redovnim putem. Oni dobijaju putni list za strance. Putni list za strance je dokument predviđen Zakonom o kretanju i boravku stranaca, koji se prema tom zakonu izdaje strancima koji su na teritoriji SR Jugoslavije, a nemaju važeću putnu ispravu. U praksi, izbeglica koji je dobio putni list za strance dobija od vlasti i izlaznu vizu na osnovu koje može da napusti zemlju.

U Srbiji izdavanje putnog lista muslimanskim i hrvatskim izbeglicama znači dozvolu za putovanje **"u jednom pravcu,"** zbog toga što se ovim licima izdaje izlazna viza, ali skoro nikada ulazna viza, na osnovu koje bi se mogli vratiti. Praktično, daje im se dokument pomoću koga oni mogu da odu iz SR Jugoslavije, ali ne i da se vrate u nju.

Lica koja napuštaju SR Jugoslaviju preko programa UNHCR-a, a nemaju ili ne mogu dobiti putne isprave, mogu u određenom, vrlo ograničenom broju slučajeva da dobiju od Visokog komesarijata privremenu putnu ispravu (PTC - provisional travel certificate) sa kojom mogu da napuste zemlju. Uz PTC je potrebna izlazna viza koju izdaje Ministarstvo unutrašnjih poslova SR Jugoslavije.

VI STALNO NASTANJENJE I STICANJE DRŽAVLJANSTVA

Istraživanje uslova pod kojim izbeglice prijavljuju prebivalište, dobijaju ličnu kartu, i stiču državljanstvo Srbije ili Crne Gore, koje je Fond sproveo na uzorku od 135 izbeglica u Ivanjici, Novom Sadu, Beogradu (Srbija) i Podgorici (Crna Gora), otkriva praksu nezakonitog ponašanja MUP i diskriminacije izbeglica na osnovu nacionalne pripadnosti, mesta ranijeg prebivališta, a u nekim slučajevima u pogledu pola.

Podaci pokazuju da je u praksi pitanje razrešavanja boravka izbeglica rešavano na osnovu trenutnih političkih interesa, planova i očekivanja u odnosu na ishod oružanih sukoba na teritoriji bivše Jugoslavije. Izbeglicama iz Hrvatske (bez Krajine) koje su primljene u Srbiji i Crnoj Gori do aprila 1992, omogućeno je da do prijave prebivališta dođu prema pojednostavljenoj proceduri: na osnovu lične karte stanodavca (državljanina Srbije), odjave prebivališta u Hrvatskoj, ugovora o razmenjenoj imovini ili na osnovu izbegličke karte. Bez odugovlačenja, državljanstvo su stekle izbeglice čiji su roditelji državljani Srbije, kao i žene srpske nacionalnosti na osnovu zaključenog braka sa



Fond za humanitarno pravo

državljaninom Srbije. Među ispitivanim izbeglicama dve žene Hrvatice predale su zahtev za državljanstvom, na osnovu braka sa državljaninom Srbije, ali do kraja juna 1995. nisu primile rešenje.

Uslovi pod kojim je izbeglica srpske nacionalnosti mogla da prijavi prebivalište i dobije ličnu kartu nisu značajnije menjani do kraja 1992. Bilo je dovoljno da priloži potvrdu o stalnom zaposlenju, ugovor o razmenjenoj imovini ili dokument o posedovanju nepokretnosti na teritoriji SR Jugoslavije. Naravno, izbeglice koje su od ranije bile upisane u knjigu državljana Srbije ili Crne Gore koristile su uverenje o tome za prijavljivanje boravka. Nije registrovan slučaj muslimanske izbegice koja je na osnovu potvrde o stalnom zaposlenju u Srbiji prijavila prebivalište i dobila ličnu kartu. Takođe nema primera da je izbeglica muslimanske nacionalnosti primljena u državljanstvo Srbije na osnovu zaključenog braka sa državljaninom Srbije. Čini se da u Crnoj Gori nema razlikovanja izbeglica u pogledu nacionalne pripadnosti. Međutim, ovim istraživanjem registrovani su i sledeći slučajevi: muškarac, izbeglica muslimanske nacionalnosti, ni nakon dve godine od predavanja zahteva nije primio rešenje o sticanju državljanstva na osnovu zaključenog braka sa državljanom Crne Gore, dok je žena, muslimanske nacionalnosti, na osnovu državljanstva jednog roditelja stekla državljanstvo bez odugovlačenja.

Podaci pokazuju da u 1993. veliki broj izbeglica srpske nacionalnosti iz BH, rođenih u Srbiji, predaje zahtev za upis u evidenciju državljana Srbije, i da do danas nisu primili rešenje. Bez odgovora su ostale i mnoge izbeglice iz Hrvatske koje su predale zahtev na osnovu prijavljenog boravka pre proglašenja Ustava SR Jugoslavije. Izbeglice, koje su kasnije prijavile prebivalište i dobile ličnu kartu, odbijane su na šalterima MUP-a sa objašnjenjem da sačekaju nov zakon. Izbeglice hrvatske ili muslimanske nacionalnosti, u braku sa državljaninom Srbije, dobijale su odgovor da im ne vredi da podnose zahtev.

Podaci pokazuju da većina izbeglica, koja u toj godini prijavljuje prebivalište i dobija ličnu kartu u Srbiji, dolazi s područja Hrvatske i BH pod kontrolom Srba. Neke izbeglice otkrivaju da su dokumente stekle preko specijalne veze, a neke da su ličnu kartu platili 2500 i više nemačkih maraka.

U 1994. odnos prema izbeglicama drastično se menja. Lične karte izdaju se isključivo srpskim izbeglicama iz Hrvatske koje su zamenile imovinu sa Hrvatima iz Srbije ili Crne Gore. Što se tiče državljanstva, uočeno je da nema pravilnosti. Neke izbeglice iz Hrvatske u ovoj godini predaju zahtev i dobijaju rešenje o primanju u državljanstvo Srbije. U praksi su registrovani sledeći slučajevi: a. tročlana srpska porodica iz Hrvatske, svi rođeni u Hrvatskoj, njeni državljani, primljeni su u državljanstvo Republike Srbije, 27. decembra 1994, s obrazloženjem da je rešenje doneto na osnovu čl. 7 Zakona o državljanstvu Socijalističke Republike Srbije; b. molba izbeglice hrvatske nacionalnosti iz BH, udovice državljanina Srbije, nije primljena, s obrazloženjem **"sačekajte nov zakon, trenutno u državljanstvo ne primamo Hrvate iz Bosne"**. Izbeglice iz BH uglavnom pominju da im je preko specijalne veze tražen ogroman novac.

Čini se da je MUP Srbije u 1995. prestao da se bavi državljanstvom izbeglica. Izbeglice koje dolaze iz Republike Srpske, rođene u Srbiji, čiji je jedan roditelj državljanin Srbije, ne uspevaju da pribave dokaz o državljanstvu. Najčešći odgovor na šalterima glasi da je to moguće isključivo na osnovu uverenja o državljanstvu, ali da takvo uverenje trenutno ne mogu dobiti određene kategorije lica. U praksi je registrovan ovakav slučaj: državljanin Srbije (rođen u Srbiji, roditelji državljani Srbije, dolazi iz Teslića, Republike Srpske) u junu mesecu nije uspeo da preda zahtev za izdavanje uverenja o državljanstvu, iako je priložio izvod iz matične knjige rođenih i dokument o posedovanju dve kuće u Beogradu. Odbijen je sa usmenim obrazloženjem da nije upisan u knjigu državljana Srbije. Kada se



Fond za humanitarno pravo

obratio opštini u kojoj je rođen sa zahtevom da ga uvedu u evidenciju o državljanima, odbijen je sa obrazloženjem "**nemoguće je za one koji dolaze iz Republike Srpske**". Pokušao je da prijavi prebivalište u Beogradu, i izvadi ličnu kartu, ali je odbijen sa istim obrazloženjem. Njegova žena, muslimanske nacionalnosti, koja ima priznat status izbeglice od marta 1992, nije uspela da prijavi prebivalište u Beogradu na osnovu potvrde o stalnom zaposlenju, izvoda iz matične knjige venčanih i dokumenta o nepokretnostima koje poseduje njen muž. Vraćeni su joj papiri sa rečima "**nije moguće**".

Neke upućene izbeglice tvrde da je cena lične karte bez državljanstva prešla 3000 DEM, a da se rešenje o primanju u državljanstvu ceni 5000 DEM.

Prema Predlogu zakona o jugoslovenskom državljanstvu (član 45), jugoslovenskim državljanima će se smatrati lica koja su na dan proglašenja Ustava SR Jugoslavije (27. april 1992) imala državljanstvo Srbije ili Crne Gore. Zatim, državljani Jugoslavije, a time i Srbije i Crne Gore, mogu postati i državljani drugih republika bivše Jugoslavije, koji su u momentu proglašenja Ustava SR Jugoslavije imali prijavljeno prebivalište na teritoriji SR Jugoslavije, ukoliko nemaju strano državljanstvo, i ukoliko u roku od 12 meseci posle stupanja na snagu novog zakona zatraže da budu upisani u evidenciju o jugoslovenskom državljanstvu. Pod istim uslovima (osim prebivališta) jugoslovensko državljanstvo mogu dobiti i oficiri nekadašnje JNA, izbegli iz Slovenije, Hrvatske i BH, prevedeni u sastav Vojske Jugoslavije, kao i članovi njihovih porodica (bračni drugovi i deca).

Poređenje prakse i rešenja u Predlogu zakona ukazuje pre svega da se odredba o tome da će se jugoslovenskim državljanima smatrati svi oni koji su u momentu proglašenja Ustava imali prijavljeno prebivalište, odnosi, pored drugih, na srpske izbeglice iz Hrvatske kojima je u pojednostavljenoj proceduri, do aprila 1992, omogućeno da prijave prebivalište u Srbiji ili Crnoj Gori.

Sudeći po Predlogu zakona, činjenica da je nadležni organ (MUP) dozvoljavao nekim izbeglicama, sve do početka 1995, da prijave prebivalište na teritoriji SR Jugoslavije, neće uticati na rešavanje o državljanstvu.

Što se tiče sticanja jugoslovenskog državljanstva prijemom (naturalizacijom), iz Obrazloženja Predloga zakona o jugoslovenskom državljanstvu proizilazi da ovaj način sticanja jugoslovenskog državljanstva nije predviđen za izbeglice. Prema Obrazloženju, neke od izbeglica mogu dobiti jugoslovensko državljanstvo prihvatom, ukoliko se radi o državljanima SFRJ koji su na teritoriju SR Jugoslavije izbegli zbog "**svoje nacionalne ili verske pripadnosti**" ili "**zalaganja za poštovanje ljudskih prava i sloboda**." Međutim, ovaj način sticanja jugoslovenskog državljanstva nije predviđen za izbeglice koje žive na teritoriji Republike Srpske i Krajine (predlagač zakona imao je u vidu teritorije pod efektivnom kontrolom Srba do maja 1995).

U Obrazloženju se kaže da "**nacionalni i državni razlozi nalažu da se izbeglice sa ovih područja vrate u mesta ranijeg življenja**". Podaci pokazuju da se ovaj stav u praksi u Srbiji uveliko primenjuje. Najpre se krenulo sa revizijom statusa izbeglice, oduzimanjem statusa izbeglice velikom broju lica koja su izbegla u Srbiju iz Republike Srpske ili Krajine. Zatim, neprihvatanjem izbeglica iz zapadne Slavonije, vraćanjem sa granice muškaraca, vojnih obveznika iz Republike Srpske, kao i vojnom mobilizacijom primljenih muškaraca, izbeglica iz Krajine. Konačno, u 1995. registrovani su slučajevi uskraćivanja prava na sticanje državljanstva izbeglicama koje to pravo imaju po važećem zakonu. Neupućivanje izbeglica na korišćenje prava na žalbu, takođe ukazuje da MUP, umesto da primenjuje



Fond za humanitarno pravo

važeci zakon, postupa prema političkom uputstvu da se izbeglice iz Republike Srpske i Krajine vrate u "mesta ranijeg življenja".

Obzirom da o sticanju jugoslovenskog državljanstva prihvatom odlučuje Savezno ministarstvo unutrašnjih poslova **"ceneći opravdanost razloga u podnetoj molbi i vodeći računa o interesima bezbednosti, odbrane i međunarodnog položaja Jugoslavije"** (čl. 47 st. 3), SMUP će imati široka diskreciona ovlašćenja u odlučivanju.

ZAKLJUČAK

Fond za humanitarno pravo je registrovao u praksi, pre svega u Srbiji, ozbiljne povrede prava izbeglica. Među najdrastičnije spadaju vraćanje izbeglica sa granice, proterivanje i kažnjavanje izbeglica.

Fond ukazuje da je praksa vraćanja izbeglica iz Srbije na teritoriju s koje su izbegli u direktnoj suprotnosti sa čl. 33 Konvencije o statusu izbeglice koji propisuje da **"ni jedna Država ugovornica neće proterati ili vratiti silom, na ma koji način to bilo, izbeglicu na granice teritorije gde bi njegov život ili sloboda bili ugroženi..."**

Fond takođe ukazuje da je politika kažnjavanja izbeglica u Srbiji za krivično delo ilegalnog prelaska granice (čl. 291 st. 2 KZ SRJ) u direktnoj suprotnosti sa čl. 31 st.1 Konvencije o statusu izbeglice koji izričito kaže da **"Države ugovornice neće primenjivati kaznene sankcije, zbog njihovog bespravnog ulaska ili boravka, na izbeglice koje, dolazeći direktno sa teritorije gde su njihov život ili sloboda bili u opasnosti, ulaze ili se nalaze na teritoriji bez ovlašćenja, pod rezervom da se odmah prijave vlastima i izlože im razloge, priznate kao valjane, njihovog bespravnog ulaska ili prisustva"**.

Fond podseća da je javnost Crne Gore pokrenula pitanje odgovornosti pripadnika MUP-a za deportaciju izbeglica iz Foče, a da je vlada Crne Gore celu stvar zataškala javnim odgovorom ministra unutrašnjih poslova da se radilo o predavanju lica koja su navodno počinila krivično delo.

Imajući u vidu činjenicu da je kretanje izbeglica iz Srebrenice i Žepe ograničeno, Fond zahteva od vlade Srbije da postupi prema njima bez ikakve diskriminacije u pogledu nacionalnosti i zemlje porekla.